

SOBRE L'EMPRESONAMENT DIGITAL

L'ESPAI PÚBLIC EN LA CONDICIÓN
URBANA CONTEMPORÀNIA

Gonçalo Furtado

«L'altre»

De la reflexió sobre l'espai públic contemporani destaca, en la meua opinió, l'actual consolidació de tres fenòmens estretament vinculats a l'experiència de la metròpoli: l'espectacle, el control i el consum.

T 42

Aquests fenòmens, la gènesi dels quals remet a la formació de la cultura burgesa del segle XIX, s'han desenvolupat durant les últimes dècades juntament amb un desig de lleure i entreteniment, l'espectacularització de la societat i la cultura visual, la moda i la publicitat, la cultura de masses i la globalització, la mobilitat i la tecnificació de la informació.

La metròpoli contemporània se'ns presenta aquí vista com a estructura en l'espai i de socialització on aquests usos i fenòmens tenen lloc, una situació que comporta una incidència profunda pel que fa a l'espacialitat i la vivència urbana.

A la metròpoli, els no-espais uniformats i sense referència històrica que substitueixen la categoria tradicional de l'espai públic són espectacularment consumits per l'individu a-ètnic sota conductes precises i controlades dins la noció del capitalisme tardà.

La condició metropolitana es converteix en matriu de l'espectacle, del consum i del control.

L'espai públic, tal com l'enteniem, es converteix, com a últim «Altre», en l'autèntic exclòs.

Espectacle - Consum - Control

Els tres fenòmens esmentats mantenen una articulació complexa entre ells, consolidada en el decurs de més d'un segle, tot conformant un engranatge superposat a l'espai públic, que s'autosustenta i que probablement és impossible de desmantellar.

Difícilment podríem apropiarnos d'aquest engranatge dins d'aquest o d'un altre article. Per tant, hem optat per observar amb més atenció un d'aquests fenòmens, tot sabent que la referència als altres fenòmens que, al seu costat, conformen l'engranatge que marca l'experiència urbana contemporània sorgeix permanentment. Cap d'ells no sobreviu sense els altres.

Pel que fa al fenomen de l'ESPECTACLE, podem dir que fou descrit per Guy Debord quan es referí a la creixent importància de la imatge i l'estètica en la societat de consum que, tot falsificant la vida diària, converteix la pròpia societat en quelcom espectacularitzat. Aquesta estetització de la societat s'expressa en el paisatge urbà, tot convertint-nos en consumidors de símbols sense judici estètic. La imatge s'ha convertit en eina per a la comercialització dels productes urbans, que ostenten un valor simbòlic vinculat a la identitat col·lectiva dictada per la moda.

L'enfocament del fenomen de l'espectacle no s'ha de limitar, al nostre entendre, a expressions menyspreadores i perjudicials, sinó que s'ha d'ampliar al protagonisme actual del màrqueting i a les estratègies de recupera-

ció i revalorització urbana que certament s'estan produint a tot arreu.

Pel que fa al fenomen del CONSUM, aquest remet al paper històric que la ciutat sempre ha assumit com a focus comercial, sobretot per al desenvolupament d'espais orientats exclusivament al comerç i al consum, com les arcades burgeses del segle XIX, els grans magatzems, el centre comercial suburbà, el renaixement del petit comerç i la performance global amb la immigració, la mobilitat turística, la barreja i la uniformització dels mercats locals que ofereixen el mateix producte en qualsevol lloc del planeta.

El fenomen del consum no es pot limitar, en la nostra opinió, a l'anàlisi dels espais comercials, sinó que cal ampliar-lo al conjunt de les pràctiques socioeconòmiques de consum reincident i induït que caracteritzen la cultura contemporània de masses dins l'escenari urbà. Cal esmentar també el paper de la mecànica comercial pel que fa al desenvolupament de la ciutat, els seus usos i la seva estètica.

Pel que fa al fenomen del CONTROL, aquest es refereix, tal com veurem, a la subjecció, la vigilància i la difusió de formes de control social amb les quals vivim diàriament. L'empresonament i el paper de l'arquitectura com a instrument de control i càstig que Foucault identificà al segle XVIII s'està esdevenint en l'actualitat. El mite de l'anonimat privat amaga la realitat de la ullada indiscreta benthamiana i orwelliana de grups de poder moguts pels interessos més variats. Prolifera càmeres de vigilància, escoltes telefòniques, sistemes de registre bancari, timers televisius, registres de perfils electrònics a Internet, sistemes sofisticats com el GPS o l'Eschelon, la contractualització a la qual ens exposem en complexos residencials i centres comercials, l'interès mediàtic per la vida pública, l'exposició de la intimitat individual en programes de televisió.

La vida metropolitana és el lloc de superexposició de la societat, on es cartografia, controla i condueix la identitat del cos social en què tots ens comprometem.

No cal dir, òbviament, que aquesta anàlisi del control no significa la inexistència de beneficis procedents de les noves lògiques rizomàtiques que ofereixen els nous mitjans, de les noves formes de pensament i arquitectures postmodernes i de les múltiples possibilitats d'elec-

ció que s'ofereixen en la ciutat global contemporània. Són, en general, aquests aspectes sobre el control que desenvoluparem en el capítol següent, anomenat empresonament.

Empresonament

Per tal de reflexionar sobre l'EMPRESONAMENT, no començarem de manera directa i lineal per l'espai públic.

L'espai públic (i no el privat) ha atret, si més no fins fa ben poc, la major part de l'atenció en la història del pensament de l'arquitectura; ja des d'Aristòtil la *polis* ostentava una posició superior a l'*oikos*.

Però com bé sabem, la mutació cultural que s'esdevé en la societat contemporània dilueix diverses fronteres (local-global, urbà-rural, etc.), entre elles les de l'àmbit privat i el públic, la qual cosa comporta, òbviament, un impacte en l'espai arquitectònic i urbà.

Sembla, per tant, productiu que l'anàlisi del que és «públic» es faci també atenent la manifestació de la seva tensió envers el que és privat. Aquí interessaria «l'entre» Deleuzià, la tensió entre tots dos. En aquest cas, la tensió entre públic i privat ha anat creixent, fins al punt que la casa deixa de ser la llar habitada per un ocupant que es protegeix físicament i psíquica i es reconeix lluny dels papers socials. (De fet, la supermodernitat sembla que és la culminació d'un afebliment històric dels conceptes que caracteritzen la domesticitat: la privacitat i la intimitat. Ambdues s'han tornat objectes d'un procés de pressió en el qual l'esfera pública es barreja amb la privada.)

Òbviament, aquest procés subversiu fuig avui també, per a bé i per a mal, dels mitjans de comunicació. Prenent com a exemple el «gran germà», arribem a demanar-nos si aquest empresonament mediàtic no expressa la realitat que vivim.

Es tractava d'una «espectacularització» que prometia sacsejar les audiències televisives, tot i que l'espectacle es limitava a imitar «innocentment» la realitat.

La «llar» dotada de desenes de càmeres i micròfons conformava l'escenari de la «primera telenovel·la de la vida real» per a una desena d'éssers humans que posaven la seva vida voluntàriament a disposició de l'empres-

sonament a l'interior d'un domicili, incentivats per una quantitat de diners i per la perspectiva de convertir-se en «personatge públic» (és a dir, personatge elegit per a la superexposició mediàtica).

En la nostra opinió, aquest fenomen no ha fet altra cosa que reproduir i transposar una cosa amb la qual vivim diàriament a la «vida real» –la submissió a la vigilància i a la difusió de formes de control social.

Foucault ja va exposar, quan juxtaposà la història dels espais i dels poders, que l'arquitectura serveix de vegades com a instrument de control (i de vegades de càstig). Però la mirada del vigilant del Panòptic de Bentham s'ha anat substituint per altres mecanismes, i Virilio ha constatat que el tancament vuitcentista de Foucault s'està esdevenint en l'actualitat.

De fet, qualsevol ciutadà que es creu anònim i en fruïció de la seva privacitat (com a tal, un concepte força recent) està sotmès diàriament a la permanent mirada indiscreta de forces de vigilància i control de grups de poder moguts pels interessos més variats.

Proliferen les càmeres de vigilància, les escoltes telefòniques i d'altres sistemes que registren els nostres moviments, ja sigui en una passejada per un equipament públic o a Internet.

Entre moltes situacions que expressen aquesta màxima orwelliana podríem destacar el complex residencial, una presó paradisiàca i segregadora. O qualsevol dels espais públics postmoderns, centres comercials, etc. que marquen la vida metropolitana, on experimentem una mena de relació contractual temporal i ens sotmetem a eficients formes de control.

Un dels processos més complexos que poden fer efectiva la superexposició de la societat consisteix en la realització, per exemple, d'operacions bancàries basades en un sistema monetari informàtic, la qual cosa permet controlar on som i què fem, tafanejant i desvetllant progressivament la nostra identitat.

També hi ha altres tipus de vigilància força específics que detecten el consum i investiguen l'opinió. Per exemple, mentre practiquem el zàping televisiu o naveguem per Internet som objecte de sondejos que, coneixent-nos (gustos i afinitats), ens manipularan millor.

La televisió s'ha convertit en una borsa de valors on l'índex d'audiència defineix el valor dels programes, el cost

i l'horari de la publicitat i garanteix, en definitiva, una producció de productes «informatius» concrets/encarregats (en perjudici d'altres).

La televisió estableix avui la cultura, manipula i convenç l'opinió pública i s'ha convertit, en definitiva, en el petit escenari de la política, on la veritat i el poder poden ésser comprats i fabricats posteriorment.

Per això capacitat de comunicació significa actualment la perversa possessió del poder.

Si pensem en altres noves tecnologies de la informació i comunicació (informàtica, Internet), que suposadament sustenten el nou model de societat sovint anomenat «de la informació» o digital, també hi contribueixen amb múltiples sistemes que possibiliten i alimenten la tasca d'alienar i controlar la població. (No oblidem, d'altra banda, que l'ordinador i Internet, així com d'altres tecnologies més específiques, van ser desenvolupats originalment en l'àmbit militar).

Per això cal, de totes totes, que a banda de l'èxtasi i el fetitxisme tecnològic actual també estiguem alerta a possibles perjudicis i perversions.

Sorgeixen, per exemple, recels pels desenvolupaments més variats. En l'àmbit dels Assistents Digitals Personals i de la IA, aquests poden arribar a significar l'aparició de «cervells mecànics» dotats d'autonomia i intencionalitat que ens convertirien, segons Kerckhove, en simples extensions del programa maquinal. O la realitat virtual, que pot aportar un mitjà eficaç de manipulació, amb la seva capacitat actual de produir una fusió persuasiva total i de racionalitzar el coneixement sobre l'individu i el seu cos.

Altres tecnologies de la comunicació-representació apropiació també poden servir per colonitzar. Sistemes com el GPS poden, entre altres coses, servir com a lupes per al sòl, proporcionant d'aquesta manera un mitjà que permet sotmetre a vigilància i control el territori i qualsevol cos estàtic o mòbil.

La ciutat es converteix en un conjunt de relacions mediatitzables i controlables similar al que va passar amb la Guerra del Golf –un espectacle televisiu amb conseqüències reals, que el filòsof Baudrillard va exposar en el seu moment de forma tan polèmica.

Pel que fa a les tecnologies de la informació i comunicació i, en general, al model social que conformen, tal com

s'hi refereix Gibson, «el futur ja ha arribat... però no s'ha distribuït equitativament», la qual cosa fa que fenòmens com Internet no només siguin un mitjà tècnic sinó també un fenomen sociopolític que pot tenir com a conseqüència les repercussions negatives més diverses, com possibles estandarditzacions culturals, atès que no tothom sabrà treure profit de la seva utilització, superant l'estructura lineal i jeràrquica que acompanya la modernitat. Em refereixo al propi concepte de multimèdia interactiu que, pel que fa a la comunicació, promet invertir la recepció acrítica que ha caracteritzat els mitjans de comunicació durant les últimes dècades. Però la llibertat promesa per la futura televisió digital sovint no passarà d'una tria d'acord amb un menú... La llibertat romandrà en un lloc qualsevol del comandament a distància.

Sabem, d'antuvi, que quan fem ús d'aquestes tecnologies, quan connectem el nostre ordinador a la xarxa, la informació circula en tots dos sentits, la qual cosa fa possible la creació de perfils electrònics personals detallats. (Fins i tot les tècniques de seguretat i encriptació tenen simultàniament aspectes perversos i continuen envoltades per la polèmica.)

En definitiva, també al ciberespai, on es desenvolupa progressivament una part significativa de la nostra vida, s'estén el control, de forma semblant al que passa al «món real». Podríem també referir-nos a sistemes més poderosos que les simples «recerques d'audiències», com l'Eschelon, propietat dels serveis secrets de certs països, que imposa i opera la vigilància en cada moviment i informació i pentina/espia rutinàriament la xarxa; però ens sembla que tot el que s'ha explicat ha quedat prou clar.

Amb les noves tecnologies vivim en un poderós i omnipresent panòptic digital que, a més de l'espai real, controla el ciberespai, on no prescindeix (de forma semblant al «gran germà») de cap aspecte de la nostra vida. Satisfem-nos (mentre puguem) amb aquest tipus d'espectacle televisiu i cibernètic, conscients però que algú ho estarà enregistrant. En certa manera sembla que ens haguem reconciliat amb la idea de progrés, sacsejada temporalment només a la postguerra. Concentrem el nostre optimisme inconscient i el nostre fetitxisme en tecnologies i fenòmens que arrosseguen el curs d'una

història que ja no dominem, corrent el perill de desintegració i col·lapse que l'arquitecte i filòsof Virilio s'entesta a recordar-nos.

És clar que si parlem de consum, espectacle i control, cal fer referència al nom de Baudrillard.

Perquè, a l'inrevés del que podria semblar en una lectura ràpida, la seva idea del món del simulacre no pretén legitimar la glorificació de la SEDUCCIÓ com a tal.

Més que la condició d'una realitat inconcebible, aquí se'ns presenta la trista dimensió de l'experiència del simulacre.

I sembla que també l'espai públic s'està convertint en un «altre» (postestructuralista i derridà) difícil. Molts parlen d'una última mort que l'encalça, tot excloent-lo del discurs, amb l'argument de la nostra dificultat per verbalitzar-lo.

(És curiós que la «indictibilitat» serveixi avui per a deconstruccions perverses que més que mostrar els congèneres presents al marge, els exclogui de fet, expressant els perills que pot comportar un bricolatge postmodern tendenciosos. Si no es pot dir o difícilment verbalitzar, no existeix? Quina motivació macabra oculta la intenció d'aquesta exclusió del discurs?)

És cert que l'espai públic pateix una mutació que l'ha apropiat a una condició difícilment verbalitzable. Però això no legitima la pràctica d'exclusions perverses del discurs, que deliberen sobre la seva realitat o no, tot abandonant l'amor polític de la polis a mercè del simple pas per la ciutat com a simulacre de seduccions.

Aquest és el propòsit d'aquest text, vist com un intent de contemplar l'espai públic en la seva condició contemporània mitjançant una perspectiva centrada en els fenòmens matricials (i tanmateix ocults) que marquen la seva «experienciació»...

Gonçalo Furtado és arquitecte. Col·labora amb l'Institute for Advanced Architectural Studies a Venècia. És professor a la Facultat d'Arquitectura d'Oporto, a l'Escola Superior d'Art i Disseny de Matosinhos (Portugal), i d'un curs de postgrau a l'Institut d'Art i Disseny de Lisboa. És autor de *Notes on the space of digital technique* (Oporto: Mimesis, 2002), i d'*Arquitectura-pr—tese do corpo* (Porto: Facultat d'Arquitectura de la Universitat de Porto, 2001). És també editor de les seccions d'arquitectura de les revistes *Idéias Fixas* i *Suít e*.